

M. ŞEHMUS GÜZEL

[K]ADIN

ekitap.ayorum.com

M. ŞEHMUS GÜZEL
[K]ADIN

*dünyamıza renk katan
bütün kadınlara.*

ekitap biçiminde ilk sunumu: Mart 2023

Yapıt: M. Şehmus GÜZEL

Teknik yönetmen ve kapak: Ferruh DİNÇKAL

Dizgi : MŞG

İSBN : Belki gelecek. Belki gelmeyecek. Zamana, duruma, gelişmelere bağlı.

Bu yapıtın yayın hakları yazarına aittir.

Kitaptan edinmek için iletişim : Gerekirse. Şimdilik ekitap.ayorum.com deyin, tıklayın, “indirin”, götürün.

Hediyemizdir.

İÇİNDEKİLER

SUNU : ARZUMUZDUR.....	6
BİR AKŞAM ÜSTÜYDÜ.....	9
GREV FİLMİ ÇIKTI... GÖRDÜNÜZ MÜ? EYLEMDE İŞÇİ KADIN	13
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA EMEKÇİ KADINLARIN MÜCADELESİNDEN ÖRNEKLER.....	15
1908 VE SONRASINDA.....	19
ÇALIŞMA KOŞULLARI	25
GREVLERDE KADINLAR	28
VE FİLMİMİZ	30
FERİHA TEVFİK, GÜZELLİK YARIŞMASI, GÜZELLİK KRALİÇESİ.....	34
SABİHA SERTEL	43
NERİMAN PETEK	48
NOTLAR	57
FÜSUN AKATLI	58
ANALARIN SESİ	63
KISA VE SEÇMECE KAYNAKÇA.....	67

SUNU : ARZUMUZDUR

Kadın konusunda yazılacak dünya kadar şey var : Nasıl mücadele etmekten, örgütlenme biçimine kadar. Neler yapılması gerektiğinden kadın ve erkek ilişkilerine kadar.

Kadınların mesleki isteklerinin tarihi devinimi, elde ettikleri ve edemedikleriyle, mutlaka aktarılmalı ve anlatılmalıdır : Örneğin kaymakam ve vali olmak için yapılanların anılması son derece önemlidir. Son yıllarda kimi devletin kadın hakları konusundaki geri dönüşleri de ihmal edilmemeli. Hakların ve özgürlüklerin korunması için “bekçilik” şart. Kimi hak ve özgürlüğe açık bir biçimde anayasalarda yer verilmesi de gerekli.

Kadınların siyasi alandaki arzuları, hakları, bunların gerçekleştirilmesi için bizzat yaptıkları, değişik siyasi partilerdeki, siyasi yaşamdaki değişik türdeki çalışmalarını da özel olarak incelenmeye değer.

Tarihteki kadın direnişleri, emekçi eylemleri de. Kadınların grevlerde oynadıkları rol de es geçilmemeli.

Sinemada, resimde, tiyatrodaki, müzikte, medyada ve diğer sanat dallarında kadın(lar) ve kadına “bakış” ihmal edilmemelidir. Sinemanın kimi dallarında kadınların

birincil konumda olması es geçilmemelidir. Örneğin Fransa’da kadınlar, filmlerin montaj alanında başat roledirler. Günümüzde kadın yönetmen sayısı artmaktadır. Kadınlara yönelik, kadınlık durumunu ve sorunlarını konu alan filmlerin sayısındaki artış çok açıktır. Bunlar birer kazançtır.

Kadınların medya alanında, bilhassa televizyonda elde ettikleri birincil ve etkin konum da görmemezlikten gelinemez artık.

Bugünkü kadın, sevgili, eş, anne, ailenin “çimentosu” rolünü üstlenen, yani parçalanan veya parçalanmaya yüz tutan parçaların birarada kalmasını sağlayan, yapıştıran, toplumsal dokunun “bekçiliği” rolünü üstlenen ana ve yaptıkları, yapmak istedikleri ve mücadelesi başlıbaşına incelenmeyi hak eden bir konudur.

Tarihten gelen örneklerin bilinmesinde dünya kadar yarar vardır : T büyük harfle Tarih’te kadın mutlaka irdelenmelidir. Bizdekiler ve diğer ülkelerdekiler.

20. Yüzyılın hemen başında, Osmanlı İmparatorluğu’nda kadına oy veren erkeklerin bulunduğu bilinmesi herhalde sıradan bir şey olamaz. Fransa’da 1789’un ihtilalci kadınları, Paris Komünü’nde ihtilalci saflarının en başında ellerinde tüfekleri ve çakaralmazlarıyla yürüyen ve bir cepheden diğerine koşan kadınları nasıl

unutabiliriz ? İşte Louise Michel, başlı başına bir tarih ve baştan sona bir destan.

Bütün bunların yazılması, yayınlanması, bilinmesi ve toplumsal tarihimize bırakılması bir tür zorunluluktur. Toplumsal tarihi bilmek, yazıl(a)mayan tarihi bilmektir. Toplumsal tarih bizim tarihimizdir : Hani gözlerden uzak tutulmak, unutturulmak istenen tarih. Bu tarihi o zaman biz, evet bizzat biz, yazmalıyız. İşte kadınların mücadele tarihi de toplumsal mücadeleler tarihi içindeki diğer dallar gibi kendi yerini almalı ve toplumsal tarihimizin eksik kalan bir yanını daha böylece doldurmalıdır.

Kadın konusunda öteden beri erkekler de yazıyor. Yazmalı. Yazacaklar mutlaka. Ama kadının konumu, durumu, sorunları, mücadelesi, örgütlenmesi, erkeklere veya sadece erkeklere bırakılamayacak derecede önemlidir.

Kadın ve erkek cumhuriyetleri, hakiki, sıkı ve eşitlikçi, dengeli, özgür ilişkiler içinde barışsal yuvalar yaratılabilmesi için kadınların ve erkeklerin elele çalışması, yaratması, gerekirse mücadele etmesi de artık çok açık bir ihtiyaçtır.

Kadın ve erkek her zaman hep birlikte.

BİR AKŞAM ÜSTÜYDÜ

Bir akşam üstüydü. Bir 14 Mayıs için sıcak, çok sıcak bir akşam üstüydü. Bahçedeki masada bir kahve karşısında bir sandalyaya oturmuş, ağaçların, güllerin ve doğanın sunduğu binbir çeşit cömert çiçeğin oluşturduğu canlı manzaraya dalmıştı. Derin dalmıştı...

Sarı kanaryalar da içinde sayısız kuşun aralıksız ötüşü, sohbeti, karşılıklı konuşması, atışması, çok dilli ve çok renkli şamatası sabah saat beşten beri sürüyordu. Gece karanlık çökene kadar da sürecekti...

Bu oldum olası hergün böyle...

Ana yine bir öğleden sonrasını bahçeye harcamıştı.

Bahçe de gittikçe güzelleşmişti. Malatya güllerinin yanına birçok tür gül daha eklenmiş, bahçedeki gül ve gül ağacı sayısı elliye aşmıştı. Yirmiki yılda elli iki gül ağacı çeşiti az değil. Herbirinin şekli farklı, rengi farklı, parfümü farklı. “Tırmananı” var, yerinde sayanı da. Bir türlü zenginliği ki göreni imrendiriyor.

Güller özen istiyor, sıcaklar artınca sulama işi önem kazanıyor: Sulama ve yeraltında kalan kökleri korumak için her gülün ayağına kesilmiş otlardan beş-on santimetrelik kalınca “koruyucu”/“gölgelik” şart.

Evet Ana bugün öğleden sonrasının ikinci yarısını bu işlere ayırmış. Şimdi yorgunluk kahvesini içiyor, bahçesini izliyordu, binbir anı, yaşanmışlıklar ve yaşanmamışlıklar içinde yitik.

Ana herşeye rağmen mutlu. Günün en dingin anlarından birinde. Akşam yemeği ve gece faslının koşturmasının başlamasından önceki derin sessizlik...

Sabah süpermarketteki alışverişi düşünüyor. Süpermarketin alışılmıştan daha az sayıdaki müşterisini. Sekiz kasadan sadece ikisinin açık olmasını. Kasadaki genç bayanların umutsuz bakışlarını. İşsizlik belası kapıda kuşkusu içindeki gençlerin hüznü yüz çizgilerini...

Fiyatların aralıksız artışını sürdürmesini düşünüyor Ana. Altmış öroya dolan çantanın artık ancak yetmişbeş veya seksene dolmasını. Ukranya-Rusya savaşı sonuçlarının doğurduğu olumsuzlukların gaz, petrol ve benzin, buğday en başta tahıl ürünlerinin ve daha pekçok şeyin fiyatına anında yansıtılması sonucu alım gücünün azalmasını. Kimi üründe kıtlık olabilir korkusuyla bir yerine dört alınınca birçok rafın artık bomboş kalmasını... Müşterinin fiyatı artan malları artık satın almaması üzerine kimi süpermarket yöneticisinin, dağıtıcıların ürün fiyatını artıran üretici şirketlerden mal alımına ara vermek gereğini görmesini... Daha düşük fiyata sahip az kaliteli, kimi kez kötü kaliteli ve sağlığa

zararlı malın tercih edilmesini. Kimi ürünün artık alış-veriş listelerinden silinmesini. Şips, çikolata, bonbon, boyalı şuruplar bu konuda en bilinen örnekler. Bira tüketimi de bir örnek. Pizza da. “Hazır yemek”ler de...

“Ucuz” diye tercih edilen kalitesiz ürünlerin tüketiminin yeni sağlık sorunları doğurması da aklında Ana’nın. Daha birkaç gün önce pizza üretiminde kullanılanların doğurduğu sağlık sorunlarının, birkaç çocuğun yediği pizzadan ölmesinin izleri henüz çok taze... Çok açık bir biçimde hemen hemen bütün emekçilerin alımgücünün dar boğazda olduğunu da biliyor. Bu nedenle Nisan ayındaki cumhurbaşkanlığı seçiminde Jean-Luc Melenchon’un tek tek belirttiği birinci derecedeki temel ihtiyaç gıda ürünlerinden birçoğunun fiyatının sabit tutulması (“le blocage des prix”), fiyatların değiştirilmemesi, artırılmaması önerisi diğer adaylarca bile benimsendi. Yeniden seçilen ultra-liberal Emmanuel Macron bile alım gücünü artırıcı yeni önlemlerin benimseneceğini açıkladı. 12 ve 19 Haziran 2022’de yapılacak milletvekili seçimlerinde alım gücü ve onunla ilintili yan sorunların seçmenlerin, yurttaşların birinci ve en önemli meselesi olduğunu kamuoyu yoklamaları gösteriyor...

Bahçede serinlik başladı. Ana doğruldu, yerinden kalktı. Çocukların bahçede gelişi-güzel bıraktığı çeket, gömlek, havlu, şişe ve ıvır-zıvırı topladı (gece yağmur yağabilir,

fırtına kopabilir çünkü), akşam yemeğini hazırlamak için mutfağa yöneldi:

Tümü bio, soğanlı, biberli, domates salçalı, havuç ve patatesli türlü. Dört veya beş yumurtalı bir omlet. Ananın her cumartesi sabahı pazarda üreticiden aldığı hakiki bio süttten bizzat yaptığı şık yoğurt. Belki isteyene peynir (iki türlü, ikisi de bio, üreticiden aldığı). Muz veya elma: ikisi de üreticiden alınmış ağzınıza layık. Afiyet olsun.

Kız birinci kattan koşar adım inecek, oğlan televizyon odasından saç baş karmakarışık çıkacak. Birazdan baba iş dönüşü eve gelecek, artık iki yerine bir birayı “attıktan” ve sol kolu bara dayalı, tanıdıklarla, eş ve dostla iki satır sohbetten sonra.

Haberler hiç iç açıcı değil, ama umudumuz kalıcı. Yarınlara güveniyoruz. Aklıma gelmişken ekleyeyim: Analarımızı unutmayalım. Hele “Analar/Anneler gününde”.

(20 Mayıs 2022’de ayorum.com’da yayınlandı.)

GREV FİLMİ ÇIKTI... GÖRDÜNÜZ MÜ? EYLEMDE İŞÇİ KADIN

Osmanlı İmparatorluğu'nda öteden beri kimi işler kadınlara ayrılmıştı. Dokuma ve gıda işkollarındaki birçok iş kadınlarca yerine getirilmekteydi. Zaman içinde sanayinin gelişmesi üzerine iplik, iplik bükme, kumaş dokuma, deri, ipek, halı, kilim, nakış, tütün, sigara, kimya işlerinde gittikçe daha çok sayıda kadın, genç kız ve çocuklar çalıştırıldı. 1830'lu yılların sonunda Rumeli ve Anadolu'daki halı atölyelerinde genellikle genç kızlar çalışmakta, hangarlarda ya da uzun koridorlarda çömelmiş vaziyette halı dokumakta ve ayda en fazla 30-35, yılda 360-400 kuruş kazanmaktaydılar.

Filmin yönetmeni ve oyuncuları

Gümüş ve altın işlemler yapan kadın işçilere İstanbul'da, İzmir'de, Yanya'da ve Anadolu'nun birçok kentinde kalabalık kitleler halinde rastlanmaktaydı. Bu tür işlerde 17. ve 18. yüzyıldan beri epey yoğun bir biçimde kadınlar ve genç kızlar çalıştırılıyordu. Özellikle Ankara, Bursa, Edime, Amasya vb. dokuma merkezlerinde.

Dokuma işkolunda göreceli bir düzeyde makineleşme başlayınca, işlerinden olmak, işsiz kalmak korkusuyla kadınların dokuma merkezlerinde makine kırıcılığı eylemlerine giriştikleri olmuştur.

Örneğin, 1851'de Samakov'da kurulmuş olan mekanik tarağa karşı girişilen harekette özellikle kadınların kürek, balta ve sopalarla dokuma atölyesine hücum ettikleri saptanmıştır. Kendilerine bu mekanik tarağın bir daha kullanılmayacağı sözü verildikten sonra tarağı kırmaktan ve atölyeyi tahripten vazgeçmişlerdir.

Kadın işçilerin ücretleri oldukça değişiktir ve her zaman çok düşüktür : 1867'de İzmir, Kula, Uşak ve Saruhan gibi yerlerde, çoğu Avrupalılarca çalıştırılan halı fabrikalarında kadın işçilerin gündelik ücreti 33 paradır.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA EMEKÇİ KADINLARIN MÜCADELESİNDEN ÖRNEKLER

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, özellikle 19. yüzyılda, ev kadınlarını ve emekçi kadınları değişik eylemlerde yakınlarıyla veya sadece kadınların düzenledikleri ve yönettikleri eylemlerde görüyoruz.

O yıllarda buğday başta tahıl ürünlerinin fiyatının artırılmasını veya kıtlığını ve bunun üzerine başlatılan karaborsa vurgunculuğunu protesto için yerel isyanlar, gösteriler, güvenlik güçleriyle çatışmalar eksik olmadı.

O dönemlerde makina kırıcılığı eylemlerinde, grevler ve diğer işçi eylemlerinde de kadınlara rastlanıyor.

Bu arada ücretlerin zamanında ödenmediği ve bu durumun kadın işçilerin protestolarına yol açtığı da bilinmektedir. İşte bir örnek:

Kadın İşçilerin Maliye Bakanlığındaki Gösterisi:

4 Ocak 1867 tarihli The Levant Herald (İstanbul'da İngilizce olarak yayınlanan gazete) şu haberi vermektedir:

“Geçen salı günü Maliye'den 20-30 parayı geçmeyen alacakları bulunan bir grup kadın, ücretlerinin ödenmesi isteğinde bulundular. Cevap olarak, alışılmış 'para yok!' sözünü işiten kadınlar gittikçe daha fazla gürültü yapmaya başladılar ve (ancak) dışarıdan müdahale ile sustular.

Çıkan kargaşalıkta, kadınlardan birçoğu itilip kakılmıştır.”

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayide çalışan kadın sayısı gittikçe artmakta, dokuma ve gıda gibi geleneksel işkolları yanında başka işkollarında da kadın işçiler görülmektedir. Bu dönemde kalifiye işçi

yetiştirmek amacıyla Rumeli’de kız çocuklar üzerinde bazı denemeler yapılmış sanayi okulları açılmıştır.

Dönem, Osmanlı İmparatorluğu’nun mali bakımdan iflas ettiği bir zaman dilimidir. Bu ve başka nedenlerle işçi ücretleri zamanında ödenememektedir. Bu genel ve tatsız durum, çalışma koşullarının zorluğu, çekilmezliği işçilerin protestolarına ve grev yapmalarına yol açmıştır. Eylemlere kadınların işçi, eş, anne, kızkardeş, hala, teyze olarak katıldıklarına tanık olunmuştur.

İşte birkaç örnek :

Ocak 1873’te Tersane işçilerinin grevinde, Babiali’ye doğru yürüyüşlerinde ve oradaki toplantılarında işçilerin eş ve anneleri de katılmıştır. 27 Ocak 1873 tarihli Hadika gazetesi aynen şunları yazıyor : Bazı grevcilerin “zevce ve valideleri dahi beraberlerinde oldukları halde yine Babiâli pişegâhına gelerek toplanmışlardır.”

İkinci örnek, Mayıs 1876’daki Tersane grevinden: Greve katılmak istemeyen işçilerin, grev kırıcıların başına gelenleri La Turquie gazetesinin 23 Mayıs 1876 tarihli nüshasından okuyalım:

“Bu işçiler içten çıktıklarında grev yapan işçilerin saldırısına uğramışlar ve pek çok grev karşıtı işçi yaralanmıştır. Silahlı birlikler tarafları dağıtmıştır. Grevci işçilerin eşlerinin de en az grevciler kadar saldırgan oldukları ve sopalarla silahlanmış ‘hanum’ birliklerinin

Tersane'nin kapusunda durarak çalışmak isteyenlere sopa yağdırdıkları söylenmektedir.”

Tramvay grevlerinde de grevci eşlerinin tramvayların sefere çıkmasını engellemek amacıyla raylar üzerine yatması eylemine/olayına sık sık rastlanmıştır.

Bu tür “dayanışma eylemleri” kadınların toplumsal mücadelesinde gelenekselleşmiştir.

Dönemin İstanbul'unda ve diğer kentlerinde işçilerin belli mahallelerde oturuyor olması, bu tür olayların kulaktan kulaga daha kolay yayılmasına ve işçi toplulukları arasında bir tür “müşterek hafıza/ortak hafıza” (memoire collective) doğmasına yol açmıştır.

Mayıs 1876'da sayıları 200-300'ü bulan grevci Tersane işçileri eş ve çocuklarıyla yine Babiali'ye yürümüşler ve sadrazamdan geçikmiş ücretlerinin ödenmesi için emir vermesini rica etmişlerdir.

22 Ağustos 1876 Salı günü Feshane'de çalışan elli kadar Rum ve Ermeni kadın işçi Babiali'ye yürüyüp sadrazama bir dilekçe sunmuşlar ve uzun süredir ödenmeyen ücretlerinin ödenmesi için gereğinin yapılmasını istemişlerdir.

Yaptığım araştırmalar sayesinde 1872 ile 1907'yi kapsayan 35 yıllık dönemde elli grevin örgütlendiğini/yapıldığını saptayabildim : Bu grevlerin

dokuzu kadınların yoğun bir biçimde çalıştığı dokuma işkolunda gerçekleştirilmiştir. Bu veri kadınların greve gitmeyi bildiklerinin ispatıdır. Bunlarda ve diğer grevlerin kiminde kadınların greve katılımı ve yaptıkları ilgi çekicidir : Örnekleriyle gördüğümüz gibi :

Tersane grevlerinde kadınlar ana, eş ve kızkardeş olarak grevcilerin yanında yer almaktadır.

Gerekince grev kırıcı işçilerle kavgaya bile tutuşmaktadırlar.

Feshane grevindeyse bizzat elli kadar kadın işçi eylemin örgütleyicisi ve yürütücüsüdür.

Bu ve benzeri eylemler işçi kadınların ekonomik ve toplumsal bilinç sahibi olduklarını sergilemektedir.

1908 VE SONRASINDA

23 Temmuz 1908'den sonra süreç içinde çalışan kadın sayısı artmıştır. "Hürriyet'in İlanı" yla ekonomideki kısmi canlılık üzerine kadın kol gücüne daha çok ihtiyaç duyulmuş, geleneksel işkolları yanında yeni birtakım işkollarında da kadın işçi çalıştırılmıştır.

1908'de işçi kadın sayısına ilişkin resmi rakamlardan maalesef yoksunuz : Osmanlı İmparatorluğu'nda askere

alma ve vergilendirme konularında yararlanmak amacıyla yapılan sayımlarda kadınlar zaten dikkate alınmadığından, onların genel nüfus ve çalışan nüfus içindeki paylarını belirten resmi rakamlar da bulunmamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının dokumada, tütünde ve sigara üretimi işinde çalışma koşullarına, yaptıkları işlere kısaca değinip, 1908'de ve öncesiyle yakın sonrasındaki üretici kadının durumuna belge ve bilgilerimizin elverdiği ölçüde açıklık getirmek istiyorum:

Önce, İstanbul Fransız Ticaret Odası'nın 31 Ağustos 1900 tarihli aylık Bülten'inden bir alıntı yapalım :

“Sivas'ta ve yöresindeki kazalarda yaklaşık 10.000 dokuma tezgahı var. Kadın işçilere günde 20 para ile 1 kuruş arasında ücret ödeniyor (0,10 Frank ile 0,20 F.). Bir günde 4.500 ile 5.000 arasında düğüm atıyorlar.” O günlerde Sivas'ta ve yöresindeki dokuma tezgahlarının çoğu Aliotti ve Andrea şirketlerine aittir. Bu iki şirket arasındaki rekabetten yararlanıp ücretlerini belli bir düzeyde tutabilen işçiler, iki şirketin bir süre sonra birleşip bir anonim şirket kurması üzerine bu şanslarını yitirmişler, anonim şirket ise tekel olanağını ücretleri düşürmekte kullanmıştır.

İstanbul Fransız Ticaret Odası Bülteni'nden bir alıntı daha yapalım: “Uşak'taki 1200 dokuma tezgahında 6000

kadın işçi çalışıyor ve günde her biri 2 ile 6 kuruş arasında ücret elde ediyor.”

Bültende dokuma işi konusunda şu saptamaya yer verilmiş : “Dokuma işinde genellikle kadın işçiler çalışmaktadır, erkek(ler) bu işi onuruna yakıştırmamaktadır.”

Erkekler, “kadın işi” olarak gördüğü dokumaya 1900’de elini sürmemektedir. Bu ve diğer nedenlerle dokuma, kadın ve çocuğun ucuz emeğinin yoğun bir biçimde kullanıldığı, utanmazca sömürüldüğü bir işkolu olma özelliğini sürdürmekte ve bu durum “Şark Halısı” na yatırım yapmış yabancı ve yerli şirketlerin akıl almaz kârlar elde etmelerine yol açmaktadır.

Fransa’daki halı üreticileri “şark halılarının” Fransa’ya girişindeki gümrük duvarlarının arttırılmasını ısrarla isterken özellikle bu noktaya işaret etmektedirler. Örneğin Fransa Millet Meclisi’nin 19 Mayıs 1919 tarihli oturumuna sunulan yasa teklifine ilişkin raporda, Fransa’daki büyük magazaların şark halısı ithalatından olağanüstü kazançlar elde etmesi Şark’ta işgücünün derisoire (sudan ucuz) olmasıyla açıklanıyor ve bunun haksız rekabete yol açtığı vurgulanıyordu. Geçerken Şark’ta işgücünün ucuzluğunun Fransız milletvekillerince ifade edildiğinin altını çizelim.

Halı üretimi, ticareti ve satışında dillere destan kârlar kazanan “The Oriental Carpet Manufacturers Limited”

1907 sonu ve 1908 başında 40.000'in üstünde işçi çalıştırmaktadır. Bu işçilerin önemli bir oranının kadın ve çocuklardan oluştuğu kesindir. Şirketin İzmir, İstanbul, Sivas, Burdur, Isparta ve Maraş'ta atolyeleri ve satış mağazaları bulunmaktadır.

Musul'da konik biçiminde sigara tüpü yapımında 300-400 kadın işçi çalışmaktadır. Bütün Mezopotamya'da yaygın bir biçimde kullanılan tüpler Kerkük ve Süleymaniye gibi iç bölgelerdeki kentlere hatta Bagdat ve Basra'ya bile gönderilmektedir.

Sigara kağıdı Musul'daki ithalatçı-komisyoncularca daha çok Avusturya'dan ithal edilmektedir. Daha tutucu olduğu tahmin edilen Musul'da bile kadın işçilerin çalıştırılması onların hangi dinden ve hangi halklardan olduklarını soruşturmamızı gerektiriyor. Ancak, kaynak raporda bu konuda maalesef bilgi bulunmamaktadır.

Adana yöresinde, Bursa, Kütahya ve Gördes'te kadın işçilere halı ve kumaş dokuma atolyelerinde rastlıyoruz. Bunların bir kısmı "evde iş" yapmaktadır. Bu tür çalışma yöntemi o zamanlarda epey yaygındı...

Bursa'da 1907'de 165 iplik fabrikasında toplam yaklaşık olarak 20.000 iplikçi kadın çalışmaktadır. Aynı dönemde Bursa'da dokuyucu kadın işçilerin sayısı 2100 civarındadır. Bunlar 700 tezgah etrafında çalışmaktadır. Ya evde ya da çarşı civarındaki atölyelerde üreten

dokumacı kadın işçilerin çoğunluğu Rum ve Ermeni kadınlardır.

Selanik, Samsun, Kavala, Drama ve Gümölcine tütün işletmelerinde, Selanik ile Halep'te ve bu iki kentin çevresindeki ipek atölyelerinde binlerce kadın işçinin varlığını, 1908 grevlerini incelediğimde saptayabildim... Örneğin, Eylül 1908'de Kavala ve Drama'da greve giden 14.000 işçinin arasında kadınlar önemli bir yer tutmaktadır.

Tütünde ve dokumada çalışan, dönemin gazetelerinin ve diplomatik raporlarının betimlemesiyle "Müslüman ve Türk" kadın işçilerin pek çoğunun 1911'den itibaren Balkan Savaşları, 1914'ten itibaren 1. Dünya Savaşı nedeniyle peyderpey, 1925'ten sonra ise "nüfus mübadelesi" sırasında (Batı Trakya'dakiler hariç), kitleler halinde, yoğun bir biçimde Türkiye'ye geldiklerini, özellikle İstanbul, İzmit ve yöresiyle Ege bölgesinde yerleşip işçilik mesleğini sürdürdüklerini biliyoruz. Kadın ve erkek "muhacir" lerin daha sonraki yıllarda Türkiye'de işçi örgütlenmesinde, komünist ve sosyalist hareket içinde önemli roller oynadıklarını da biliyoruz. Bir örnekle yetineceğim :

1900'lerde Kavala Tütün İşçi Cemiyeti üyesi Yanboylu Hatçe, 1920'lerde İstanbul'da da birçok harekete katılıyor, kiminde başı çekiyor...

Edirne’de ve çevresinde de ipekçilikte ve dokumada kadın işçilere rastlıyoruz. Stefan Velikov’un belirttiğine göre, Edirne’de dört ipek fabrikası vardır: Dimitriadi’nin fabrikasında 100 “masura” bulunmakta, 160 işçi çalışmaktadır. İşçilerin çoğunluğunu 7-12 yaşları arasındaki çocuklar oluşturmaktadır. A. Pappa ve Kıtıbyan’ın fabrikalarında da durum aynıdır. İşçiler günde on altı saat çalışmaktadır. Günlük ücret 1 kuruştur.

KADIN İŞÇİ SAYISI

Bu bilgilerin ışığında 1908’deki kadın işçi sayısına ilişkin bir tahminde bulunabilir miyiz? Deneyelim :

1908’deki toplam işçi sayısı konusunda, Stefan Velikov “iki milyon” , Oya Sencer “bir milyon” , Paul Dumont “200-250.000” rakamlarını ileri sürüyorlar. Kanımca 1908’de Osmanlı İmparatorluğu’nda 250.000 sanayi işçisinin varolduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu toplamın içinde kadın işçi sayısının, değişik ve güvenilir kaynaklardan edindiğim rakamları göz önünde tutarak, 70 ile 75.000 arasında olduğunu söyleyebilirim. Hesabı şöyle yaptım : Sivas (10.000 işçi), Uşak (6.000), The Oriental Carpet (1910’da 15.000), Musul (350), Bursa (22.100), Selanik, Samsun, Kavala, Drama ve Gümölcine (12.000), Adana ve Halep (4.000), Edirne

(500-600).

Böylece toplam 69.950-70.050 rakamına ulaşıyor.

ÇALIŞMA KOŞULLARI

Kadın işçilerin çalışma ve yaşam koşulları işler acısıdır.

İmparatorluğun bütün halklarını etkileyen bulaşıcı hastalıklar, kıtlık, yokluk vb. belalar yanında

kadınların çalışma koşulları, yaşamı daha çekilmez hale

getirmektedir.

Adana'dan Fransa Dışişleri

Bakanlığı'na

gönderilen bir konsolosluk raporunda aynen şunlar yazılı: "Dokuma fabrikalarında işgünü sabah saat dörtten önce başlıyor." Kadın işçiler günde ondört, on beş saat

çalışmaktadırlar.

Grev filminin geçtiği Bursa İpek Fabrikası'ndaki o dönemin çalışma koşullarını "Hakk-ı Sükut" ("Sus Payı") ile öyküleştiiren Refik Halid (Karay), "böcekhane, kozahane ve iplikhanede üç dört kuruşa karşı on dört saat kaynar sular başında, pis kokular, hasta nefesler emerek zehirlenen" genç kızlardan söz etmektedir. Karay'ın belirttiğine göre, ayda 90, 120 kuruş kazanan kızların yanında "amele katibi" ayda 8 lira almaktadır. (Hakk-ı Sükût öyküsü yazarın Memleket Hikayeleri başlıklı yapıtında yer alıyor.)

Refik Halid Karay

Bu konuda örnekler çoğaltılabilir. Konu o denli acı ve acil

bir duruma gelmiştir ki, birbiri peşi sıra düzenlenen “grevlere çeki düzen vermek üzere” hazırlanan Tatil-i Eşgal Kanunu (Grev Kanunu) 1909’da Meclis-i Mebusan’da görüşülürken Vartkes Efendi lafı bu meseleye getirip adeta isyan etmektedir, aynen aktarıyorum:

“Bazı yerlerde kadınlar bile çalışıyor. Hatta hamile oldukları vakit bile, erkekler gibi, on-on iki saat çalışmak mecburiyetinde bulunuyorlar. Çocukları(nı), evlerini terk ederek mütemadiyen çalışıyorlar. On-on iki yaşında kız çocukları bile gidip çalışıyorlar.”

Daha sonra bir başka milletvekili, Halil Bey, “Ameleyi kumpanyaların keyfine bırakmalı mı?” diye sorup birtakım önerilerde bulunuyor ve “Çocukları, kadınları himaye ederiz. Bu suretle bir takım kavanin vaz’edebiliriz” (kanunlar çıkarabiliriz) diyor.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nda çalışan kadını koruyucu kanunlar ne yazık ki çıkarıl(a)mamıştır. Kadınlara ve çocuklara yönelik sosyal/toplumsal bir politikanın oluşması için 1920’leri, kadın nüfusunun peşpeşe gelen savaşlarda “kırılan” erkek nüfustan daha çok olduğu dönemleri beklemek gerekmiştir...

GREVLERDE KADINLAR

Fransa Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın Paris'teki Arşivleri'ndeki araştırmalarımın ve dönemin günlük gazetelerinden elde ettiğim verilere göre, 23 Temmuz'la 31 Ekim 1908 arasında İstanbul, Selanik, İzmir, Beyrut, Midilli, Samsun, Eskişehir, Konya, Bulgurlu, Edirne, Demirkapı, Gümölcine, Foça, Kavala, Drama, Ergani, Balya, Karaaydın, Adana, Gevgeli, Manastır, Üsküp, Varna ve Ereğli'de yüzü aşkın grev örgütlenmiştir.

Üç aydan biraz fazla bir süre içinde bütün ülkede aniden ortaya çıkan bunca grev toplumsal bir patlamadır. Grevle yüzleşmeyen kasaba ve kent kalmamıştır diyeceğim ama demiyorum. Merak edenlere grevlerin ayrıntılı listesini, tablosunu sunduğum Türkiye'de İşçi Hareketi Tarihi'ne ilişkin çalışmalarımın, kitaplarımdan birine veya ikisine göz atmalarını rica ediyorum.

Evet Osmanlı İmparatorluğu 1908 "ihtilalini" izleyen günlerde hakiki bir grev patlaması yaşamıştır. Bu eylemler dizisinde KADINLAR DA kendilerine düşeni başla göz üstüne yerine getirmişlerdir. Mesele hayat ve gelecek meselesidir çünkü, şakaya gelmez !

Nitekim bu grevlerin işkollarına göre dağılımına baktığımızda kırka yakınının gıda (tütün dahil) ve dokuma (kumaş, ipek, iplik, deri, halı, vb.) gibi kadınların

yoğun olarak alın teri ve göz nuru döktüğü işkollarında düzenlenmiş olduğunu saptıyoruz.

Yukarıda bir ölçüde belirtmeye çalıştığım koşullarda uğraşan, üreten, yaratan işçiler, kadın ve erkekler ve çocuklar, 1907 ve 1908 yıllarının ekonomik bunalımı, mali darboğazları, kıtlığı ve zorlukları ile çarpışarak zar zor da olsa isyanlar, gösteriler, grevler düzenlerken “Hürriyet’in İlanı”nın kendilerine “Cennetin Kapısını” açtığını, araladığını sanarak bir üst vitese geçtiler. İşçilerin, özellikle de kadın işçilerin yılların zapt ü raptı altında birikmiş öfkelerini grevler biçiminde ortaya koymaları kaçınılmazdı.

Kadınların grevlerdeki rollerinin iki biçimde ortaya çıktığını görüyoruz :

Birincisi, kadınlar işçi olarak grevlerde rol alıyorlar. Kimi kez grevin lideri rolünde. Kimi kez greve gidişi başlatıcı(lar) biçiminde...

Kadınların eylemlere ikinci katılım biçimi, işçi kocalarını, sevgililerini, nişanlılarını, baba ve/veya annelerini, akrabalarını, kız ve erkek kardeşlerini desteklemeleriyle, onlarla dayanışmalarıyla beliriyor.

Kavala ve Drama’daki 14.000 tütün işçisinin katıldığı kitlesel grev Veta isimli bir işçi önderin başı çekmesiyle, grevi başından sonuna yoldaşlarıyla birlikte örgütlemesiyle düzenlenmiştir...

Kadınlar grev komitelerinde görev almışlardır. Grevcilerin istekleri arasında, “ışgününün yazın dokuz, kışın sekiz saate indirilmesi, gündeliklerin 18 kuruşa çıkarılması, işyerlerinde tükürük kapları, içme suyu, havalandırma tesisatı bulundurulması” gibi bir işyerindeki en basit çalışma koşullarına ilişkin olmaları da dikkatten kaçmamalı.

İzmir’de, İzmir-Aydın demiryolu grevinde olup-bitenler sırasında kadınlar kocalarıyla dayanışma içindedirler. İzmir’deki Fransız Konsolosu’nun 2 Ekim 1908 tarihli raporunda belirttiğine göre, 1 Ekim 1908’de grevcilerle güvenlik güçleri arasındaki çatışmaya kadınlar da katılmışlar. Silahlı çatışmadan sonra grevciler geri çekilmiş, “eşleri/kadınları gelip askerlere küfür etmiş, Demiryolu yönetimine karşı tehditler savurmuşlardır.” Kadın işçilerin grevlerdeki etkinlikleri daha sonraki yıllarda da sürmüştür.

Bu bağlamda 1910’da çoğu kadın olan Bursa’da 3.000, Bilecik’te 1.000 ipek işçisinin grevlerini anımsayabiliriz.

VE FİLMİMİZ

Grev filminde sözü edilen eylem bunlardan biri olmalı...
Bu filmi izlemek için bir belirleyici daha...

Hayat ve çalışma koşulları zordu, ücretler düşüktü, verem ve benzeri belalar kol geziyordu ama kadınlar, işçi kadınlar Tarih'le randevularına gelmiş, yapabileceklerinin en iyisini yapmış, gözleri bizde deneyimlerini bize emanet ederek gitmişlerdir.

Evet deneyimleri kadın erkek bizlere emanet. Emanete ihanet, emanete hiyanet olmaz. Bu emanete sahip çıkmalıyız.

Metin Yeğin'in Grev filmini bu bağlamda değerlendirebiliriz. Böyle de değerlendirmeliyiz. Toplumsal tarihimize orijinal ve kalıcı bir eser armağan ettiği için de.

Grev filminin yönetmeni Metin Yeğin'i, sevimli, yetenekli ve cömert oyuncularını İtziar Ituro Martinez, Deniz Tansel Öngel, Pelin Batu, Nihan Aker, İrem Alnıaçık ve isimlerini yazmadığım için beni af etmelerini rica ettiğim diğer oyuncuların tümünü, senaryoya yardım edenleri, teknik ve sanatsal takımların tüm üyelerini böyle aykırı ama tam da yerine oturtulan bir eser yarattıkları için kutlarım. Bilhassa. Öncelikle.

Metin Yeğin'in Nazım Alpman ile, Mustafa Kara ile söyleşilerini dinledikten, filmin parçalarını izledikten ve filme ilişkin birkaç şeyi de okuduktan sonra bu uzunca makaleyi yazdım. Görsel malzemesini de hazırladım. Bu

haliyle sunuyorum. Yararlı olur sanıyorum. İyi de olur. Namuslu bir filme yardım için.

Filmi seyredemediğimden (parçaları hariç) film üzerine yazmadım. Dönemine ilişkin kadın işçi eylemlerini özetlemeye çalıştım. 1910'da Bursa'daki ipek emekçilerinin greviden 1996'daki bir veya iki kitabımda söz etmiştim. Daha önce de makalelerimde. Refik Halid Karay'ın öyküsü ise bir şahaserdir. Okunmadan geçmeyiniz.

Bu çalışmada yararlandığım kaynakları ve daha ayrıntılı veri arayanlar için şu kitaplarımı anımsatayım. Makalede ismi geçen yazarlar ve kaynakları için de bu kitaplarımda pek çok bilgi ve kitaplarının, makalelerinin künyelerini bulmak mümkün:

Grev, Grevin Yapısal ve İşlevsel Açıdan İrdelenmesine Katkı, birinci baskısı : Bilimsel Yayıncılık, Ankara, 1980 ; ikinci baskısı : Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1993.

Türkiye'de İşçi Hareketi, 1908-1984, Kaynak Yayınları, İstanbul, birinci baskısı : 1996 ; ikinci baskısı : İmge Yayınları, Ankara, 2016.

Türkiye'de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler), Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1993.

Kadın, Aşk ve İktidar, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, özellikle "İŞÇİ KADIN" başlıklı bölüm : s. 34-43. Bu makale

bu bölümün önce 29-31 Ekim 2021’de, sonra 27-28 Şubat 2023’te gözden geçirilmiş, bir-iki ekle zenginleştirilmiş ve bir parça kısaltılmış biçimindedir. Kadın konusunda yazdığım ve ekitap.ayorum.com’da ücretsiz sunduğumuz ekitaplarıma da bakılabilir.

İşçi Tarihine Bakmak, TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, birinci basım : 2007 : İkinci basımı ekitap olarak ekitap.ayorum.com sitesinde ücretsiz, okunabilir, “indirilebilir” , hediyemizdir.

FERİHA TEVFİK, GÜZELLİK YARIŞMASI, GÜZELLİK KRALİÇESİ

1929'da Türkiye'nin ilk "resmi" güzellik kraliçesi seçilen 1910 doğumlu Feriha Tevfik Balıkhane Nazırlarından Mehmet Tevfik Bey'in torunu, Mehmet İbrahimzade'nin kızıdır. Burada bu genç kadının serüvenini, sinema ve tiyatro dünyalarından bir yıldız gibi kaymasını çok kısa bir biçimde aktarmaya çalışıyorum :

1920'lerin sonunda geçmiş savaşların acısı sanki bir parça artık mazi olmuş gibidir. Savaşan, genç ve erkek nüfusunun ağır darbe yediği birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kadın nüfus ağırlıktadır. Kadınların da birer tüketici olarak pazara daha çok girebilmeleri için değişik işkollarında türlü çeşitli yollar aranmaktadır.

Sinema, tiyatro, opera, operet, orta oyunu ve benzeri geleneksel oyunlar seyir zevkinin yayılmasına, İstanbul, İzmir ve bir yerde başkent olarak Ankara gibi o günlerin

göreceli büyük kentlerinin ötesine geçmesine yol açıyor. Radyo sayesinde ses uzaklara taşınabiliyor. Hayal gücünün sınırları genişliyor.

İstanbul’da İpekçi Kardeşler sinema söktöründe ilk ciddi kıpırdanışlarda başı çekiyorlar. Ve türk filmi yapımı yeni bir ivme kazanıyor. Muhsin Ertuğrul İpekçi Kardeşlerin yapımını üstlendiği birçok filmin yönetmenidir. Nâzım Hikmet kimi filmin senaryosunu yazıyor. Abidin Dino kimi kez dekor yapımına el atıyor. Ağabeyi Arif Dino bir filmde baş rolü oynuyor... Sinemaya ilgi artıyor.

O yıllarda Türk sinemasının eksikliğini duyumsadığı kadın oyuncudur. Evet malum nedenlerle sinemamızda kadın oyuncu yok sayılacak kadar azdı. Buna bir çare bulunmalıydı. Bu konuda güzellik yarışmasına umut bağlanıyordu.

Kadınların çağdaşlaşması, uygarlaşması, “modernleşmesi” konularında da güzellik kraliçesi seçimi gibi bir yarışmanın etkileyici olacağına inanılıyordu.

Güzellik kraliçesi seçimi sayesinde tutucu gelenek ve görenek kurallarının aşılacağı ve sinemaya kadın oyuncu yolu açılacağı bekleniyordu.

Kadınların oyuncu olarak sinemaya çekilmesi, kadın oyuncu yokluğunun üstesinden gelinmesi ve yukarıda saydığım nedenlerle ve dahasıyla, kimi kaynağa göre

İpekçi Kardeşler, 1925 veya 1926'da güzellik yarışması örgütlemeye kalkıyorlar.

Kaynakların belirttiğine göre, Türkiye'nin ilk güzellik yarışması, "1925 ya da 1926 yılında İpek Film Şirketi tarafından" düzenlendi. 1925 ve 1926'da İpek Film Şirketi henüz kurulmamıştı, 1928'de kuruldu, bu yüzden 1925 ve 1926 için İpekçi Kardeşler demek daha doğru olacak sanıyorum.

Birkaç kaynakta düzenlemenin 1926'da yapıldığı açıkça yazılıyor.

Bir kaynağa göre "oylamada şaibe olduğu iddiasıyla bu müsabaka geçerli sayılmamıştır."

Başka bir kaynak ise "ciddi ve muntazam bir şekilde tertip edilmediği için" fiyaskoyla sonuçlandı diyor. Bu satırlar 1932 yılında yayınlanan, taraf tutularak yazıldığı belli, "Güzellik Kraliçeleri ve Güzellik Müsabakalarının Tarihçesi" adlı broşürden. Bu bölümü dahasıyla aynen aktarıyorum:

"Türkiye'de ilk güzellik müsabakası, altı yedi sene evvel bir film şirketinin tertibi ile Melek Sineması'nda yapılmıştır. Bu müsabaka, ciddi ve muntazam bir şekilde tertip edilmediği için iyi olmamıştır. Sahneye çıkan kızların bazıları alkışlar, bazıları ıslıklarla karşılanmış, bir takım delikanlı grupları kendi tanıdıkları ve beğendikleri kızlar lehinde gürültülü nümayişler yapmışlar, nihayet

birinciliği, aynı sinemada halka yer gösteren Madmazel Araksi Çetinyan isminde bir Ermeni kızı kazanmıştır. Bu müsabakanın mükafatı, birincinin sinema artisti olarak Amerika'ya gönderilmesi olduğu halde Madmazel Araksi Çetinyan'ın hâlâ İstanbul'da olması maksadın, müsabakayı tertip eden film şirketinin üste para da kazanarak kendisine reklâm yapmak isteyen bir açığızlüğünden ibaret olduğunu göstermiştir. Bu ilk güzellik müsabakası halk ve gazeteler tarafından istihza ile karşılanmıştır.”

Şu satırlar da ekleniyor. “Melek Sineması'nda yapılan yarışma, güzellik yarışmaları tarihimizde kendine makbul bir yer edinemedi.”

1929'da iş resmen ele alınıyor : Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti “Türkiye'nin en güzel kadınının seçilmesi için yarışma yapılması” kararını alıyor. Bu işin lokomotifliği görevi Cumhuriyet gazetesine veriliyor.

İlk duyuru 4 Şubat 1929 tarihli Cumhuriyet'te şöyle yapılıyor:

“Bütün dünyada güzel kadınlar seçilir ve memleketlerinin güzellik kraliçesi intihap edilirken (seçilirken), bizim böyle bir kraliçemiz niçin olmasın? Türkiye'nin en güzel kadını acaba kimdir?”

İki gün sonra Cumhuriyet'te şu açıklama yapılıyor: “Türkiye'nin güzellik kraliçesini bulmaya karar verdik.

16-25 yaş arasındaki ‘hanımlar’ arasında ‘Mühim ve ciddi’ bir müsabaka yapılacaktır.”

Bir hafta sonra gazetenin sahibi ve başyazarı Yunus Nadi başyazısını bu konuya ayırıyor. Yunus Nadi yarışmanın desteklenmesini istiyor. Bu arada güzellerin mayo ile jüri önüne çıkacaklarını, bunun “gayri ahlakî” olduğunu ileri sürüp eleştirenleri de yanıtlıyor.

Belirtilen koşullara uygun “güzeller” gazeteye fotoğraflarını gönderiyor. “İlk fotoğraf 7 Mart 1929’da yayınlanıyor.

Güzellerin fotoğraflarının yayınlanması aylarca sürüyor.”

Aylarca kamuoyu bu konuyla ilgileniyor. Gazeteler ve gazeteciler bu konuda gözlem, eleştiri yanında övgüler de yayınlıyor. Sadece Cumhuriyet değil dönemin bütün günlük gazeteleri konuya geniş yer veriyor.

Aday fotoğraflarının aylar süren yayınlanışı ülkenin gündeminde de ciddi bir yer buluyor. Fotoğrafların yanında bir yazışma sütunu ortaya çıkıyor ve giderek büyüyor. Örneğin bir kadın okur şöyle yazıyor: “Kadın güzelliğinden erkekler anlamaz !” Haksız mı ?

Sonunda 125 güzelin fotoğraflarının yayınlanışı 21 Haziran 1929 tarihinde tamamlanıyor.

Sıra okuyucuların beğendikleri güzellere oy vermesine geliyor :

1 Ağustos 1929'da açıklanan sonuçlara göre, 1121 oyla Muallâ Suzan en çok oy alarak birinci gelmiştir. Feriha Tevfik ise 721 oyla onbirinci sırada yer almaktadır.

Cumhuriyet gazetesi 400'ün üzerinde oy alan 48 yarışmacının "büyük jüri" önüne çıkmasına karar verir.

Yarışma Cumhuriyet gazetesinin üst katında yapılır.

2 Eylül 1929'da güzeller "büyük jüri" önüne çıkarlar.

Halit Ziya Uşaklıgil, Peyami Safa, Cenap Şehabettin, Abdülhak Hamit ve eşi Lüsyen Hanım, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halit Fahri Ozansoy, Vasfi Rıza Zobu, Bedia Muvahhit, İbrahim Çallı, Vedat Tek, Zekeriya ve Sabiha Sertel'in yer aldığı jüri, önce Hicran Hanım adlı bir adayı birinci seçti. Hicran Hanım'ın evlenmiş olduğu ortaya çıkınca seçim yenilendi ve jüri "Orta boylu, kıvrıcık lepiska saçlı, altın gözlü, beyaz tenli, zarif endamlı, beyaz krep satenden bir elbise giymiş olan" Feriha Tevfik'i birinci seçti. Semine Nihat ikinci ve (Daha önce Melek Sineması'nda düzenlenen yarışmada birinci olan) Araksi Çetinyan üçüncü oldu.

Türkiye'nin ilk güzellik kraliçesi seçilmesi Feriha Tevfik'in yaşamını epey değiştirdi :

Önce filmlerde rol alıyor, ardından tiyatroya geçiyor.

Güzeller yarışma mekanına yaklaşıyor

1939 yılında bir daha dönmek üzere, perde ve sahneden uzaklaşıyor. Bu ayrılışın ayrıntıları üzerine hiç konuşmak istemedi. Sadece tiyatro ve sinema dünyalarına kırgın olduğunu ve değerinin bilinmediğini söylemekle yetindi.

Feriha Tefik, Muhsin Ertuğrul sayesinde sinemadan sonra tiyatro sahnesiyle tanışmıştı. Birçok operet ve komedide oynadı.

Ankara Şehir Tiyatrosu'nda rol aldığı birkaç oyundan sonra sanat yaşamından çekildi.

Bu kopuşun nedeni verdiği bir demecin belki şu satır aralarında gizli:

“Memleketime sahnede çalışarak faydalı olmayı düşünüyordum. Fakat Darülbedayiin (İstanbul Şehir Tiyatrosu. mşg) iç yüzünü gördükten sonra yüreğim cız etti, ümitlerim kırıldı. Ben bu hayal kırıklığına bunca yıl dayandımsa, sade ruhumdaki sanat ateşiyle tahammül ettim. Lakin bütün fedakârlıklarına rağmen, hiçbir zaman ne maddî, ne manevi bir karşılık buldum.”

1988 yılında Gökhan Akçura'nın kendisiyle yaptığı görüşmede Feriha Tefvik küçük yaşlardan itibaren sinemaya çok meraklı olduğunu söylüyor. Hafta sonları dadısıyla birlikte Kadıköy'deki sinemalara gidiyorlarmış. O yıllarda en sevdiği oyuncular Rudolph Valentino ve Vilma Banke'miş.

Sinema oyunculuğuna başlamasını ise şöyle anlatıyor:

“Güzellik yarışması için gazetede önce fotoğraflar yayınlanmıştı. Bu fotoğraflar İpekçi Kardeşler'in ilgisini çekmiş. İpekçi Kardeşler'le zaten ailecek bir tanışıklığımız vardı. Bir gün İpekçi Kardeşler ve Muhsin Ertuğrul bizim eve gelerek, annemden benim Kaçakçılar filminin başrolünde oynamamı istediler. Biz de kabul ettik.”

İlk filmi Muhsin Ertuğrul'un yönettiği 1929 yapımı Kaçakçılar oldu. Ardından Bir Millet Uyanıyor (1932), Karım Beni Aldatırsa (1933), Milyon Avcıları (1934), Leblebici Horhor Ağa (1934), Aysel Bataklı Damın Kızı (1935, Senaryosunu, Selma Lagerlöf'ün bir hikayesinden yola çıkarak Nâzım Hikmet yazmıştır), Allah'ın Cenneti (1939), Tosun Paşa (1939), Bir Kavuk Devrildi (1939) filmlerinde rol aldı.

Tiyatro sahnesine de Muhsin Ertuğrul'un önerisiyle çıktı. İstanbul'da Tepebaşı'ndaki belediyeye ait Dram Tiyatrosu'nda 25 Ocak 1932'de ilk kez sahnelenen Yalova Otelleri piyesi, Türkiye'de ilk defa 10 Ekim 1934'te İstanbul Şehir Tiyatroları'nda sahnelenen J. Strauss'un Yarasa Opereti rol aldığı eserlerdendir.

(Bu bölümdeki bilgilerin büyük bir parçasını öncelikle ve genel çizgileriyle 1 Mart 1998 tarihli Hürriyet'te yayınlanan "Türkiye'nin ilk güzeli" başlıklı ama imzasız makaleden aktarıyorum. Bir-iki minik ek yaparak ve birkaç dizgi hatasını düzelterek aynen aldım. Makale Hürriyet gazetesi sitesinde. Makalede "Albüm dergisi mart sayısında Gökhan Akçura'nın kaleminden Feriha Tefrik'in hikayesine yer veriyor." bilgisi var. Aklınızda bulunsun. Maalesef bu makaleyi henüz okuyamadım. İmzasız da olsa andığım makalenin kadın veya erkek bir yazanı mutaka vardır: En içten teşekkürlerimi sunuyorum.)

SABIHA SERTEL

1954 Nisan'ında Budapeşte radyosunda.
Soldan sağa: Arkadakiler: Zekeriya Sertel, Nâzım Hikmet, Necil
Togay. Öndekiler: Sabiha Sertel, Bianca, Gün Benderli (Togay),
bilinmiyor, Korolowski

Sabiha Sertel ünlü gazetecilerimizden biridir. Adını basın tarihine yazdıran ilk kadın gazetecilerimizdendir.

Çevirmendir. İngilizceden/amerikancadan birçok çalışma, araştırma, makale ve kitap çevirmiştir.

Yazardır. Değişik konularda birçok kitap kaleme almıştır.

Kadının modernleşmesi, uygarlaşması, çocuk bakımı ve benzer konularda pek çok şey yapmıştır : Kadınlar için

özel dergi çıkarmaktan kadınların özgürlüğü için mücadeleye kadar.

Tam adı Sabiha Derviş Sertel'dir. Sabiha Zekariya imzasını da kullanmıştır.

Sabiha Sertel 1898'de Selanik'te dünyaya geldi. 2 Eylül 1968'de uzun zamandır ailecek yaşadıkları Bakü'de hayatını kaybetti.

Selanik Terakki İdadisi'ni bitirdikten sonra bir süre Fransız Mektebi'ne devam etti.

Balkan Savaşı yıllarında ailesi ile birlikte İstanbul'a göç etti.

1915 yılında gazeteci Mehmet Zekeriya Sertel ile evlendi.

1919'da Mehmet Zekeriya Sertel'in tutuklanması üzerine, onun çıkardığı Büyük Mecmua dergisinin imtiyaz sahipliğini üstlendi. Aynı yıl serbest bırakılan eşiyle ABD'ye giderek Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji öğrenimi gördü.

1923 yılında yurda döndükten kısa bir süre sonra eşi ile birlikte yayımcılığa başladı. Resimli Ay, çocuk dergisi olan Sevimli Mecmua, 1924-1946 yılları arasında Resimli Perşembe, Tan (günlük siyasi gazete), Görüşler (sadece

bir sayı) gibi dergi ve gazetelerin ve Tan Cep Kitapları dizisinin çıkarılmasına ve yönetilmesine katkıda bulundu. Araştırma, inceleme yazıları ve günlük fıkralar kaleme aldı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında faşizme ve nazizme karşı çıkan yazıları sebebi ile baskılara maruz kaldı ve bir süre yazı yazması yasaklandı.

1945 yılı sonunda bir kışkırtma üzerine bir grup tarafından Tan Matbaası'nın yakılıp tahrip edilmesinden sonra giderek artan siyasi baskılar sebebiyle 1950'de eşi Mehmet Zekeriya Sertel ile birlikte yurtdışına çıkmak zorunda kaldı. Paris, Moskova ve Budapeşte'de bir süre yaşadktan sonra 1968 yılında ölümüne kadar yaşadığı Bakü'ye yerleşti.

Sabiha Sertel siyasi kişiliği kadar toplumsal konularda kaleme aldığı araştırma, inceleme yazıları ve günlük fıkraları ile adından söz ettirdi.

1930'lu yılların ortalarında A. Bebel, K. Kautsky, V. Adoratsky gibi marksist düşünürlerin eserlerini Türkçeye kazandırdı.

1940 yılında "Yeni Mecmua Çocuk Neşriyatı" tarafından yayımlanan Efe Ali, Hayvanlar Meclisi, İnci Gerdanlık, Küçük Kahraman, Mavi Boncuk, Sihirbazın Kızı, Şehit

Çocuk, Tıngır Mingır Ben Geldim ve Vatan Uğruna gibi çocuk kitaplarının yazılışına katkıda bulundu.

Eserlerinden bir seçmeyi şöyle sıralayabiliriz :

ROMAN: Çitra Roy ile Babası (1936).

İNCELEME: Tevfik Fikret-Mehmet Akif Kavgası (1940), Tevfik Fikret: İdeolojisi ve Felsefesi (1946; İlericilik Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret başlığıyla 1999'da yeniden).

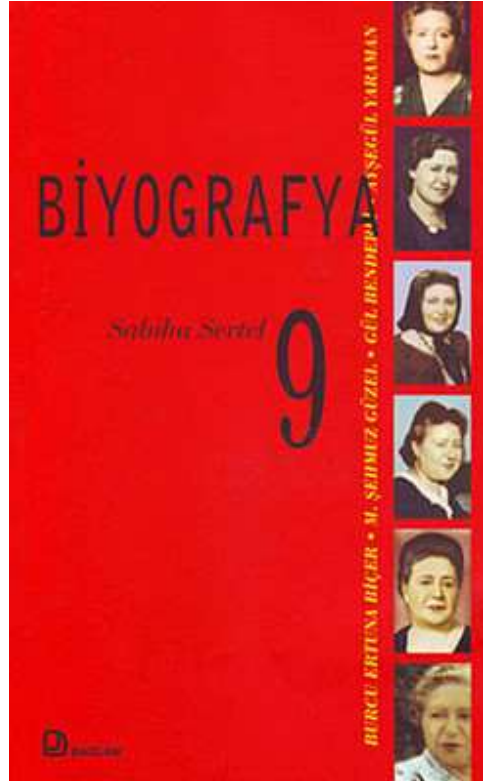
ANI: Roman Gibi (1969).

ANSİKLOPEDİ: Çocuk Ansiklopedisi (4 cilt, Mehmet Zekeriya Sertel ve Faik Sabri ile, 1927-1928).

ÇEVİRİ: Sınıf Kavgası (K. Kautsky'den 1934), Kadın ve Sosyalizm (A. Bebel'den, 1935), Diyalektik Materyalizm

Leninizmin Nazari

Temeli (V. Adoratsky'den 1936), Yeni Sovyet Rusya ve

Esas Teşkilât Kanunu (Anayasası) (O. M. Molotov'dan, 1936), Demokrasi Nedir (J. Bryce'den, 1939).

Genel çizgileriyle www.turkedebiyatcilar.net'ten aktardığım bu satırlar Sabiha Sertel hakkında özet bilgiler içeriyor.

Hakkında birçok kitap ve makale yayınlandı.

Ayşegül Yaman'ın yönettiği, Bağlam Yayıncılık tarafından 2010'da yayınlanan Biyografya isimli derginin dokuzuncu ve Sabiha Sertel'e ayrılmış özel sayısında, Sertel'lerin Paris'teki günlerine ilişkin birkaç anıyı Taci Karan gibi bizzat yaşayanların anlattıklarıyla bir bölümde aktarmıştım. Kitaplığında bu derginin bu sayısını maalesef bulamadığım için (bazen böyle terslikler olabiliyor) bu metni burada sunamıyorum.

Tan Matbaası'na saldırıyı ve Sertel'lerin aile olarak gördükleri tahammülü mümkün olmayan baskı ve zulmü ve sonrasını İstanbul, 4 Aralık 1945 başlıklı ekitabımda anlatıyorum. Bu ekitabımı ekitap.ayorum.com sitemizden ücretsiz "indirmek" mümkün. Hediyeimizdir.

NERİMAN PETEK

Fahri ve Neriman Petek'le.

“yüce gönüllü hallerini tanıyanların destanı
bir çığlık ve gözyaşı tarihi,
bir güller ve tozun tarihi,
bir buzul ve yakan kumullar tarihi,
bir akıl ve delilik tarihi,
soyluluk ve utancın tarihi.” (1)

Neriman Hanımın tarihi.

Yazılan ama yine de eksik kalan bir tarihtir bu.

Yaşamını a'dan z'ye eşine ve kızına adayan bir kadının, kahraman bir kadının tarihidir bu.

1940'ların başında Neriman Hanım İzmir'de ortaokul öğrencisiydi, piyano dersi de alan, kültüre ve müziğe meraklı bir genç. "Piyano dersini yaşlı bir Fransız

bayan veriyordu. Karşıyaka'dan geliyordu."

Neriman Hanım ailesini şöyle tanıtıyor : "Bizim ilk soyadımız Azâde idi. Yani ailemiz Azâde'ler olarak tanınırdı. Soyadı Kanunu çıkarılınca İdemen'i seçiyorlar. Sanki Fransızca '*idée*' ile İngilizce '*men*'in biraraya getirilmesi sonucu oluşturulmuş bir isim. 'Akıllıadam' diye çevirmek olası. Akıl/fikir/düşünce ile adam sözcüklerinden oluşturulduğunu kabul edersek. (2)

Annemin ismi Saliha. Annemin annesi Çerkes'tir. Annemin babası İstanbul'da İran Başkonsolosluğu yapmış bir adam. Babam İzmirlidir. Annem de İzmir'de doğmuş. O da İzmirli sayılır. Babam İzmir'in büyük tüccarlarından biriydi."

Neriman Hanım'ın babası Hüseyin Hüsnü İdemen o yıllarda İzmir'de elektrik, radyo ve benzeri alanlarda satış yapan büyük bir tüccardı.

1942’de Varlık Vergisi yürürlüğe girince Aşkale’ye gönderilmekten kurtulmak

için “salınan”, vilayet düzeyinde bir ölçüde dış görünüşe bakarak çok yüksek tutulan, vergi borcunu ödemek için herşeyini satmak zorunda kaldı. Aşkale’ye gönderilmekten kurtuldu ama mali ve maddi durumu sarsıldı.

Fahri Petek, İzmir’de liseyi yatılı okuduğu o günlerde, cumartesi öğleden sonralarında arkadaşlarıyla Tayyare Sineması’nda birkaç film izledikten sonra teyzesi Münevver Hanım’a gidiyordu.

Teyzesinin sevimli kızı Muallâ o günlerde ortaokul öğrencisi ve en yakın arkadaşı Neriman’la cumartesileri kendi evlerinde ders çalışıyordu. Eh! Ders çalışırken kimi meseleleri çözemiyorlardı. Hele biyoloji, kimya ve matematikte!

O zaman kimyası ve hele matematiği çok kuvvetli olan Fahri’ye danışıyorlardı elbette.

Neriman ile Fahri böyle tanışıyor, bu arkadaşlık nişanlanmaya gidiyor.

Nişanlı genç kız İzmir’de kalıyor ama nişanlı genç yükseköğrenimi için İstanbul’a gidiyor.

1941-1942 ders yılı başında Fahri Petek İstanbul Eczacılık Mektebi’ne kayıt yaptırıyor. Neriman Hanım asla

unutmuyor: Fahri Petek, İstanbul'dan ona arkasına "Nerimanıma" (aynen) yazılı fotoğraflar gönderiyor. Bazen tek başına çekilmiş bir fotoğraf oluyor bu. Bazen bir arkadaşıyla çekilmiş.

O yıllarda Fahri Petek komünistti: Genç Fahri, Marx, Engels veya Lenin okuyarak komünist olmadı. 1930'larda halkının içinde yaşadığı, yaşamak zorunda kaldığı durumu kendi gözleriyle görünce komünist oldu. En doğal biçimiyle benimsedi komünistliği. Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesi olduğunu kendisine 1940'ların başında Hadi Malkoç söyledi : "Parti'ye alındın Fahri."

Fahri, Haziran 1946'da ise o günlerde kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin (TSEKP) üyesidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1940'larda zor meslektir komünistlik. İşte Neriman Hanım böyle bir delikanlıyla nişanlandığı ve evlilikten itibaren bütün yaşamını bu insana adadığı için hakiki bir kahramandır.

Nitekim Fahri Petek, tutuklanma tehlikesi söz konusu olunca, Temmuz 1949'da Bergama'ya, İzmir'e, İstanbul'a, Türkiye'ye, eşine ve yeni doğmuş kızına, bebek Gaye'ye hoşçakalın demek zorunda kaldı :

Ver elini Paris! Paris al beni kucağına, kurtar beni ne olur.

Eşi ve kızına yıllar sonra kavuşabildi ancak. Devlet yakalarını bırakmadı. Üzüldü Fahri ve Neriman Petek.

Fahri bilimsel çalışmalarına aynı bilgelik ve aynı kararlılıkla devam etti. Neriman Hanım evinde terzilikle aile bütçesine katkısını sürdürdü. Fahri bilimsel toplantılar, bilimsel kongreler, kollokyumlar için Fransa dışına çıkabildi.

1990'ların başına dek bir tek vatanına dönemiyordu. Yıllarını onun için, onun kurtuluşu için verdiği o güzelim vatanına : Bergama'nın bağları, İzmir'in rıhtım ve plajları, Taksim Meydanı, Rami, Karagümrük, Üsküdar, Adalar, onsuz. O onlarsız. "Bu devlet böyle bir şey işte kardeşim. Ne yapmalı?"

Yaşam sürdü : 12 Temmuz 2008'de Fahri Petek ve eşi evliliklerinin 62. yıldönümünü kutladılar. Dile kolay : Altmış iki yıl. Altmış iki kere bravo !

Bu zaman dilimi içinde çok acı çektiler. Evet bu da doğru: Bunun adı evrensel acıdır. Evrensel acı. Çok zorluk çektiler evet çok...

Sürgün hayatı zor iştir : Bilen bilir. Ama tek çocukları Gaye'yi çok güzel yetiştirdiler : Ona daha minicik bir kız çocuğu iken son derece eğlenceli bir yaşam sunmayı bildiler : Ana ve baba belki aç kaldı ama o minik çocuk açlık nedir bilmedi. O acıyı, o zorlukları o minik çocuğa hissettirmediler: Ana-baba olmak sanatı budur işte!

Bütün kötülük adamlarına ve bütün kötülüklere rağmen Fahri Petek, Neriman Hanım ve Gaye acıların üstesinden gelebildiler. Zorlukları aşabildiler. Yılmadan çalıştılar, yarattılar. Yıkılmadılar asla. Yılmadılar evet. Eğilmediler. Dik durdular. Dik durmasını bildiler. Bu da bize yeter. Bütün kötülük adamlarına ve bütün kötülüklere nanik.

Petek'ler 1950'lerin ikinci yarısından itibaren Paris'in doğusunda, başkente bitişik Les Lilas'da oturdular. Fahri Petek, Neriman Hanım ve Gaye'nin hayat hikayesini yazdığım günlerde onları pek çok kez ziyarete gittim. Uzun çok uzun sohbetler yaptık. Fahri Petek'in "Vakti kerahat geldi" demesi üzerine saat ondokuzotuz veya yirmiye doğru birer kadeh bir şeyler içtik. Birlikte yemek yedik. Neriman Hanım'ın ağzınıza layık ekşili etli bamyaları, canımın içi karnıyarıkları, yağı yerinde tuzu yerinde pilavları nasıl unutulur Kurban?

Elli yıl aynı mahallede oturursanız siz mahalleyi ve mahallelileri bu arada bilhassa iyi kasabı, iyi bakkalı, iyi fırını tanırırsınız. Onlar da sizi tanırlar. Bunun yararı : Herşeyin en iyisini size satarlar. Huyunuzu suyunuzu bilirler çünkü. Ah! Neriman Hanım'ın yemekleri : Yemesi güzel elbette, ama bunlar sadece güzel birer yemek te değil, birer maymuncuk : Açmadığı kapı kalmadı. Ne anılar hücum etti ne anılar.

Tadımlık bir anıyı buraya alıyorum. Yaşasın yoğurtlu bakla ! İşte konuştuklarımızdan :

Fahri Petek : Yoğurtla şarap gitmiyor gibi. Bence yoğurtla rakı gidiyor.

MŞG : Bakla yemenin bir avantajı var enazından : Ağzımızdaki baklayı da çıkarabiliyoruz (!)

Neriman Hanım : Bakla yoğurtsuz yenmez.

MŞG : Yani...

NH: 1951 olmalı, Paris'teki günlerimizde, Fahri'nin birkaç arkadaşı geldi eve. Henüz Fahri'nin Parisli arkadaşlarına o kadar alışmamışım. Tesadüfen bakla pişirmişim. Ama Paris'i iyi tanıyamadığım için dereotu bulamamışım ve dereotu yerine nane uydurmuşum. Neyse arkadaşları ve Fahri yemeği kibarca yediler. Kimse bir şey söylemedi ama ben itiraf ettim : Dereotu bulamadığım için nane koydum kusura bakmayın dedim.

Aradan yıllar geçti: 1990'ların ortasında olmalı, Türkiye'de İzmir'de tatildayken, akrabalar beni Çeşme'ye misafirliğe götürdüler. Birçok insan var, o arada da bir adam kibarca bana yaklaştı ve aramızda şu konuşma geçti:

- Merhaba Hanımefendi, beni tanımadınız herhalde?
- Merhaba, maalesef tanıyamadım.
- Ben Paris'te size gelmiştim.
- Öyle mi? Ne zaman?

- 1950'lerin başında, size kendimi tanıtayım mı?
- Aaa tabii memnun olurum.
- Size geldiğimde bakla pişirmiştiniz ve dereotu yerine nane koymuştunuz.
- Aaa evet evet işte şimdi inandım size.

(Gülüyoruz).

Ve Neriman Hanım ekliyor : Şimdi her bakla pişirdiğimde hep o olay aklıma geliyor. Ama artık dereotu olmadan bakla yapmıyorum elbette.”

Evet işte böyle : Yemeklerimizin tadından sevimli dostluklara yolculuğa çıkmak. Yaşamak kısacası. Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim! Ve yaşamımızdan kalanları gençlere emanet etmek.

Bu uzun görüşmelerimiz sırasında Fahri Petek'ten ve Neriman Hanım'dan çok şey öğrendim : Hayat dersleri aldım. Petek ailesinin evindeki düzenden sorumlu insan Neriman Hanım'dı.

Nitekim, Fahri Petek: Bir Hayat, Üç Can isimli kitabımın hazırlıkları süresince Fahri Petek'le evlerinde sohbet ederken Neriman Hanım zaman zaman ortadan kayboluyor ve bir süre sonra “İşte gazeteler”, “İşte fotoğraflar” diyerek çıkageliyordu:

Evet Les Lilas'daki Anadolu, kekik, dereotu, dostluk ve yoldaşlık parfümüyle yüklü evdeki küçük odada, koridordaki kitaplıkta, yatak odasındaki dolaplarda, değişik çanta ve kutularda birçok belge, fotoğraf, gazete vardı ve onları bize Neriman Hanım bulup getiriyor ve her seferinde sohbetimize yeni bir boyut kazandırıyor. Evet söyleşiler dizisini daha çok Fahri Petek'le yaptım ama Neriman Hanım yardımını asla esirgemedi. O yüzden de o kitap aynı zamanda Neriman Hanım'ın da kitabıdır.

2 Mayıs 2017 Salı günü Gaye Petek'ten şu iletiyi aldım:

“ Sevgili Şehmus, haberin olsun istedim, onunla da epey vakit geçirmiştin... annemi kaybettik, geçen perşembe vefat etti hastanede, bu perşembe Les Lilas'da toprağa verilecek. Onun da mumu söndü ama sağlığı çok bozulmuştu, neyse ki fazla acı çekmeden kurtuldu.”

Neriman Hanım'ı en son Gaye ile birlikte hastanede ziyaret etmiş ve deliler gibi gülüp durmuştuk. Ayrılık saatinin geldiğini duyumsuyorduk. Üzülüyorduk. Gülmelerimizle saklamaya çalıştığımız bir üzüntüydü bu.

Bize burada kahraman kadınların, yaşamını eşine ve kızına adayan ve onların başarması için saçını süpürge yapan kadınların en iyi temsilcilerinden biri olan Neriman Petek'in anısı, yaşamı, yaptıkları, bize

bırdıkları önünde saygıyla, sevgıyla, özlemle eğilmek kalıyor. Bu da zor. Bu da bizim tarihimiz.

Unutmuyoruz. Sahipleniyoruz:

“insanların gördüğü düşün tarihi,

insanların insanlığa doğru uzun yürüyüşünün tarihidir bu.

(...) bizden çok uzaklardan gelip

çok uzaklara gidecek bir tarih!” (1)

NOTLAR

(1)Francis Combes: “Ayinin Giriş Duası” şiirinden: Ortak Dava (Cause Commune), çeviri: Özdemir İnce.

(2) 1935 Tarihli Dil Kılavuzu “idemem” sözcüğü için “entellektüel” karşılığını veriyor.

(3 Mayıs 2017’den geliyor.)

FÜSUN AKATLI

Edebiyatı ve tiyatroyu felsefenin en duru, en sert sularıyla yıkıyor, Marksizm'in kızıl güneşinde kuruluyor, Anadolu güneşine seriyordu.

Özgürlüğün, özgür düşüncenin en sıkı ve en harbi savunucusu oldu hep. Gerçekten laik.

“Toplumsal Cumhuriyet'in” militan kızlarından biriydi. En baştakilerden. En öndekilerden.

1960'lı yılların ilk yarısında on sekiz-yirmi yaşlarındaydı. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Türkiye İşçi Partisi meşalesini taşıyanlardan biriydi. Felsefe denince ilk akla gelenlerden.

Nusret Hızır'ın asistanı olmak öyle kolay iş değildir. Nusret Hızır'ın eşi Neriman Hızır, ki Ankara'da ve radyo programlarında daha çok "Ayşe Abla" namıyla tanınır, ve sevimli ve cana yakın Nusret Hızır'la dostluk size her gün mutlaka bir şeyler kazandırır: İnsanlık ve hayat derslerinde. O yılların göreceli özgürlük havasını teneffüs ederken Marksizm'le tanışanlar bu davaya en vefalılar arasında sayılmalı diyorum, Füsun ve birkaç dostu anımsayınca.

Abidin ve Güzin Dino'dan yıllardır ismini ve yaptıklarını övgüyle duyduğum, dolaylı olarak tanıdığım Füsun'la Abidin Dino'nun hayatı ve sanatına ilişkin çalışmamı hazırlarken Paris'te tanıştım. Güzin'de, 28 Haziran 2006'da çok sıcak bir öğleden sonrasında Abidin üzerine saatlerce konuştuk. Sesi kayıtlı. Kayıtların bir bölümünü kitabımda kullandım, tümünü olduğu gibi bir gün mutlaka yayınlamalıyım.

Füsun, Güzin'in "Küçük Amca"sı Esat Sait Dikel'in kızı Bihin Hanım'ın kızıdır. 1944'te Ankara'da doğduğunda dedesi Maliye Bakanlığı'nın 'Başmütercimiydi'. Ankara'nın en ünlü mekanı "Kürdün meyhanesi"nin en vefalı müdavimlerinden biriydi. Bu mekana herkes uğrardı. Cahit Sıtkı, Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet en başta. Gençler Esat Sait Dikel'i ve bitmez tükenmez maceralarını böyle öğrendiler. Esat Sait Dikel, Abdülhamid rejimine muhalif ve bunu dokuz yıl çok uzak

coğrafyalarda zindanda ödeyen ünlü ‘Lastik’ Sait’in oğullarından biriydi. Güzin’in babası ile ana bir baba bir kardeşi. Muhalif olmak bu ailede bir tür mirastır. O nedenle Güzin, Füsün’a “Lastik Sait’e yakışan en iyi torun sensin” diyordu. Ve bu Güzin’in yapabileceği en büyük iltifattır. Füsün bunu hak ediyordu.

Abidin Dino da Füsün’u, eşi Metin Altıok’u ve kızları Zeynep’i çok sevdi. Nisan 1970’de Ankara’ya gittiğinde Abidin’in ilk uğradığı akraba evlerinden biri Füsün’ların eviydi. O geceyi sabaha kadar ev sanhipleriyle sohbet ederek geçiren Abidin minik Zeynep’in bir resmini yapmayı unutmadı.

Birkaç gün sonra Abidin, Metin’le TÜBİTAK’ta grevdeki emekçileri ziyaret etti. Onlarla birkaç saati paylaşan Abidin, Metin’le birlikte dev panolara resim yaparak emekçilerle dayanışmalarını sergilediler ve o eserleri onlara hediye ve anı olarak bıraktılar.

İki sanatçı arasındaki dostluk sürdü. Metin, Abidin’in ‘çiçeklemeleri’ üzerine şu şiiri yazdı:

“Abidin Dino’ya/İnsan dediğin saçaktaki/Güvercinin farkında olacak/ Ve bir çiçek açacak kendince./Bu aşk var ya, bu aşk:/Dikkat!/Yangında ilk kurtarılacak.”

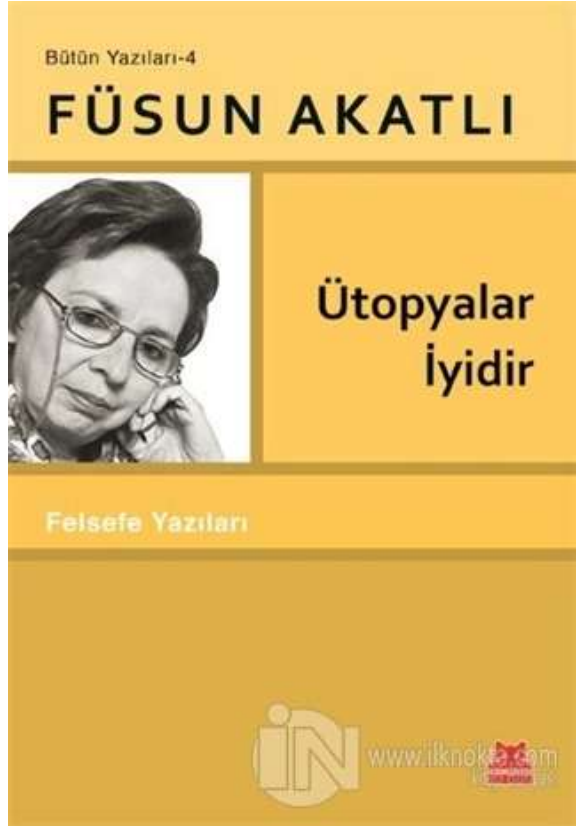
Şiirleri de resimleri kadar kalıcı Metin Altıok bir Sivas barbarlığında ayrıldı aramızdan. Füsun ve Zeynep, hele Zeynep, onu asla yalnız bırakmadılar. Zeynep'in Gölgesi Yıldız Dolu Metin Altıok Kitabı (Dünya Yayıncılık, 2003) mutlaka okunmalı.

Füsun, Metin'den günü gününe neredeyse tam on yedi yıl sonra ayrıldı. Abidin ve Metin'le buluşmaya gitti. Sesi ve anıları bizimle kaldı.

Bu satırları Güzin'e taziye ziyaretine gittiğim 7 Temmuz 2010'da yazıyorum. Güzin'le Füsun'u konuştuk. A'sından Z'sine kadar. Z, sonsuzluk, ölümsüzlük anlamında. Füsun'un derslerinden geçenler bilir ve anlarlar.

“Zamansız” yaşayabilseydi Füsun ne olurdu? İnsanlar, kadın, erkek ve çocuklar, biraz daha insan, biraz daha sevecen, biraz daha şirin ve barışçıl olurdu. Kesinlikle. “ ‘Zamansız’, zamanı olmayan, zamana tabi olmayan, belli bir zamanla kayıtlandırılmamış, yani ‘zamanı kaplayan’ anlamını taşır. Kelime olumsuzluk taşırken, anlam olumlu burada. Dün, bugün, yarın yok. Hep, her zaman geçerli...”

Bu da Füsün'sal felsefi bir ders olarak aklımızda bulunsun. Hani kim bilir, belki onun Zamansız Yazılar (Dünya Yayıncılık, 2004) başlıklı kitabını okumaya vaktiniz olur. Zamanınız mutlak olacak ama vakit de ayırmalısınız Füsün'a.

(7 Temmuz 2010'da yazıldı. Değişik dergi, gazete ve sitede, örneğin www.mimesis-dergi.org, yayınlandı.)

ANALARIN SESİ

Anaların sesine kulak kabartınız. Kulak veriniz. Anaların sesini dinleyiniz.

Michelle Perrot'nun yeni yayınlanan iyi kitabını okuyunuz: Le Temps des féminismes (Eduardo Castillo ile yapılan söyleşilerden oluşuyor). Yetmezse L'Histoire des Femmes ile devam ediniz.

Anaların sözlerine önem veriniz: Mintanında kan. Kesilen saçlar bizim. Dökülen kanlar bizim. Feryat. Azad. Golnar.

Analarımıza söyleyin. Haberleri tez elden verin. Bir cümlede özetleyin. Bizim memlekette kuçak açılmış. Saçı kıvrıçık, saçları darmadağınık. Heyhat devlet temellerinden titriyor. Heyhat.

Anam, halam, teyzem, kızım, torunlarım ağlamalarda.

Yael Naim ve Barbara Pravi ikilisi, İmany, Aaron, Reza, Souad Massi, Melissa Laveaux, Arshid Azarine doğruluyorlar. Kadın, Hayat. Özgürlük.

Arthur H. söylüyor. Aida Nosrat Malili Mamani Keita ile söylüyor ve dans ediyor. Harika.

En genç sanatçılardan Justina ille "revolution" diyor.

Barbara Cassin bir kereliğine bile olsa felsefe kitapları yerine Nigar'ın günlüğünden birkaç satır okuyor. Birkaç satır. Birkaç ömre bedel.

Edgar Morin yaşıyla doğru orantılı bilgelik dersleri veriyor. Okunuyor Morin. Her zamanki gibi : Yarınlara kalıcı deneyimler hazinesi. Selanik belki çok uzak ama Morin bize çok yakın. Kadın. Hayat. Özgürlük.

Lynn Adib kendi dilinde yırılıyor : Lynn Azadi. İki Gözüm. Pırlanta. Anlayan anlıyor.

Kadın. Hayat. Özgürlük. Adın şifremizdir bacım, kapıları açacak. Açacak Hürriyet'in kapılarını.

Lynn hikaye anlatmıyor, destan yazıyor.

Evet adın şifremizdir. Kapılar açılacak, dar sokaklar genişletilecek. Kadın erkek kolkola geçebilsinler diye.

Kalmayacak.

Tam 170 yıl önceydi. Peçeyi yüzünden çıkarıp lime lime eden maço cumhuriyetlerinin, modası geçmiş kralların suratına fırlatan Tahereh Qorrat Ol-Eyn aramızdan geçiyor, bizimle yürüyor, yüzü kanlı, kimimizin koluna, kimimizin dirseğine, kimimizin yanağına yumuşakca dokunarak. 1852'deydik, yolun daha başındaydık, "Beni öldürebilirsiniz ama kadınların kurtuluşuna engel olamayacaksınız," diyen kadın, idam sehpasında Özgür.

Tarih günü yakalıyor. Habersiz. Kadın. Hayat. Özgürlük.

Kadın. Hayat. Özgürlük. Evet. Mahsa Amini'nin yüzü yüzümüze değiyor, değiyor, değiyor, değiyor. Mahsa bizimle yürüyor. Yaşıyor.

Yazarlar ve sanatçılar, aydınlar ve aydınlatanlar, Maryam Khakipour, Laure Adler, Dany Laferriere, Camille Laurens, Laurent Gude, Alain Mabanckou okuyorlar direnişteki kararlı kadınların gündeliklerinden pasajları. Keyvan Chemirani...

Erkekler gibi sufi dansını icra eden ilk kadınlardan biri Sahar Dehghan sufi dansını bu kez burada sergiliyor : Bir elin içi yukarıya dönük. Öbürü aşağıya.

Acımız büyüktür. Ağlayanımız çok.

Bir memleket düşünelim herkese yetecek kadar geniş. Cömert. Verimli. Barışa hasret. Barış gelecek memleket(ler)imize.

Müzik, sinema, yayın, sanat dünyasından onaltı aydınının oluşturduğu "Le Collectif Baraye" birçok mekanda, başkentte, kırk kadar müzisyen şarkıcı, türkücü, ozan, yazar ile sunduğu "Femme, Vie, Liberte" gösterisini 12 Aralık 2022'de Paris'te Trianon Tiyatrosu'nda Parislilerle paylaştı.

Kadın. Hayat. Özgürlük.

Kadın. Adın.

KISA VE SEÇMECE KAYNAKÇA

Kadın, yaşamı ve çalışma koşulları, örgütlenmesi, mücadeleleri konusunda şu çalışmalarına da bakılabilir:

“1908 Kadınları”, Tarih ve Toplum, Sayı : 7, Temmuz 1984, s. 6-12;

“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 858-874.

“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İşçi Hareketi ve Grevler”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, Cilt: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 803-829.

“Osmanlı İmparatorluğu’nda Makina Kırıcılığı (1907-1908)”, Cahit Talas’a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1990, s. 285-292.

Bilge Olgaç'ın Kaşık Düşmanı filmini, faciayı, filmin çekim öncesini ve ilgili birçok şeyi Kadın, Aşk ve İktidar isimli kitabımda anlatıyorum. Merak eden okuyucularımın bu kitaba bakmalarını öneririm : Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 79-91. Filmini de seyretmeli.

Kadın Sineması başlıklı kitabım Pêrî Yayınları tarafından 2006'da İstanbul'da okuyucuya sunuldu, işte arka kapak yazısı:

Film şenlikleri içinde Kadın Filmleri Uluslararası Festivali en eskilerinden biri. Sinemada kadın ustaları, kadın yönetmenleri, senaryo yazarı kadınları, yapımcı ve dağıtımcı kadınları, sinema sanayiinin diğer dallarındaki kadınları tanımak için iyi bir fırsat.

Böylece, örneğin Fransa'da montaj dalında kadınların çoğunlukta olduğunu öğreniyoruz.

Kadın yönetmen ve ürettikleri film sayısının arttığını da.

Festivale katılan filmler kadın-erkek, kadın-kadın ilişkilerine farklı bir bakış sunuyorlar: Kadınlar bize, dünyaya ve kendilerine bakıyorlar.

Kadına, kadınlık durumuna, kadınların mücadelesine özgün bir yaklaşım.

Kadın dünyasında bir gezinti.

Anne-çocuk, baba-çocuk ilişkileri, ailede kadının konumu, kadının siyasi, sendikal, derneksel eylemleri, faaliyetleri.

Tarihe kadın yaklaşımı: Anılara sahip çıkabilmek için film üretmek: Uzak ve yakın “topraklarda”, kişisel ve ortak hafızalarda yol almak/yolculuk yapmak. Yaşanılan çağa tanıklık etmek için.

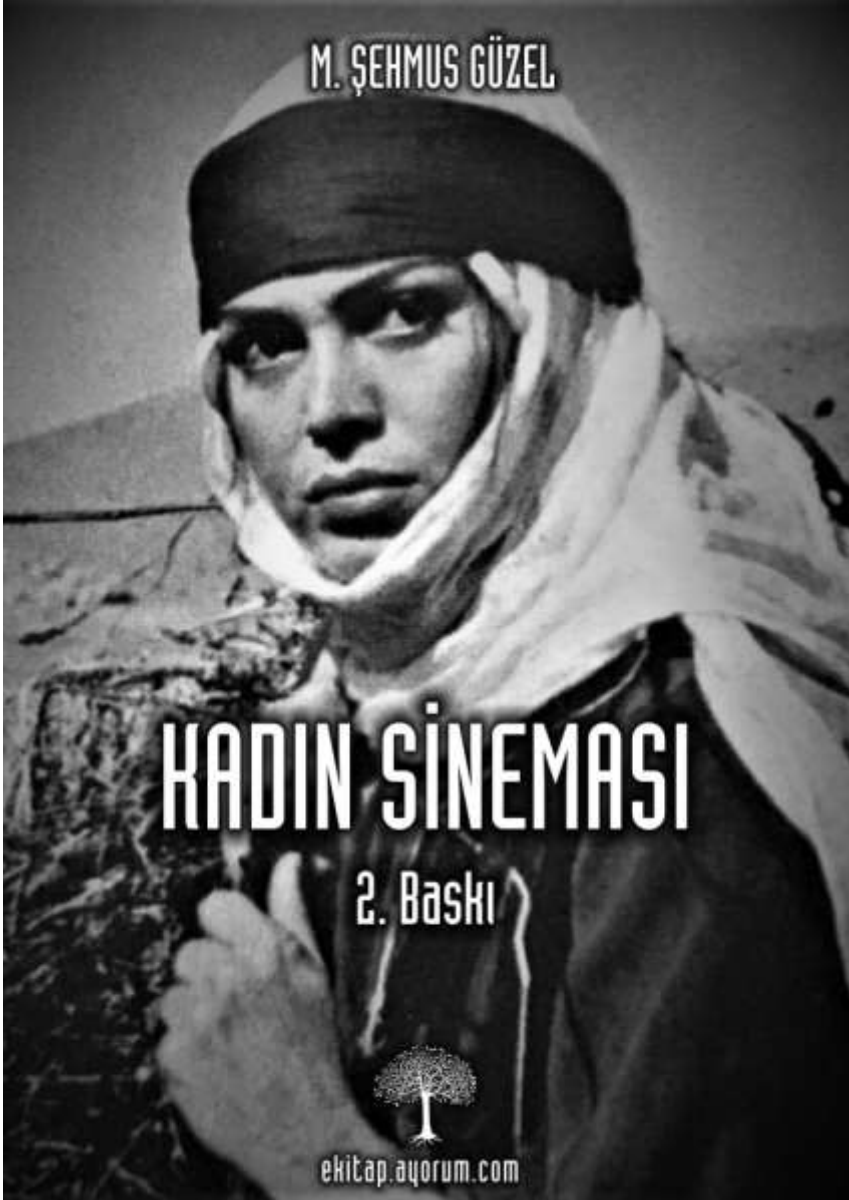
Türkiye, Bulgaristan, Arnavutluk, Rusya, Yunanistan, Avusturya, Avustralya, İngiltere, Brezilya, Güney Kore, Japonya, Fransa, Finlandiya, Nikaragua, Norveç, Yeni Zelanda, Zimbabve, Namibya kadın sinema ustalarını biraz daha yakından tanımak için.

Kadın Sineması isimli kitabımın ekitap.ayorum.com'da ücretsiz olarak 2020'de sunduğumuz ekitap biçimindeki "ikinci baskısının" da bu konularda işinize yarayabileceğini sanıyorum.

8 Mart 2021'de sunduğumuz Kadınlar(ımız), Aşk, Sanat, İktidar başlıklı ekitabımın da. Bu ekitabımın kısa tanıtım yazısını aynen aktarıyorum:

Alan Yayıncılık tarafından 1996'da okuyucuya sunulan, bugün tükenmiş olan Kadın Aşk ve İktidar isimli çalışmamla neredeyse aynı başlığı taşımasına rağmen aynı kitap değil. Bir-iki parçası aynı veya aynıya yakın olsa bile. Aradan geçen 25 yıl içinde bu konularda yayınladığım birkaç makalemi derleyip oluşturduğum bu ekitap yeni bir çalışma olmasına rağmen başlığını neredeyse hiç değiştirmedim, çünkü konumuza yüzde yüz uyduğuna inanıyorum.

İyi ve yararlı okumalar.

M. ŞEHMUS GÜZEL

[K]ADIN

ekitap.ayorum.com